

Marek S. Szczepański, Anna Śliz

Społeczne przestrzenie konfliktów etnicznych

Górnośląskie Studia Socjologiczne. Seria Nowa 3, 11-27

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Marek S. Szczepański Anna Śliz
Uniwersytet Śląski w Katowicach Uniwersytet Opolski

Społeczne przestrzenie konfliktów etnicznych

Abstract: People have been arguing about the vision of creation and dissolution of social order for ages. On the one hand, we have a policy based on love and brotherhood (Pierre Teilhard de Chardin). On the other hand, there is the concept of social order as result of social conflict. Thus we have a paradigmatic approach to conflict from Ibn Chaldun by Ludwik Gumplowicz to Charles Marx and more contemporary ones: the dialectical approach to Ralf Dahrendorf's notion of social conflict and a stable model of conflict by Lewis A. Coser. The contemporary renaissance of interest in social conflict is due to the deepening of cultural diversity of the world, which brings the prospect of a ethnic, symbolic or real conflict.

Key words: social conflict, ethnic conflict, multiculturalism.

Zamiast wprowadzenia, czyli o przedmiocie artykułu

Klasyczne ujęcia teorii konfliktu społecznego Karola Marksa czy Ludwika Gumplowicza zakładają, że na końcu procesów konfliktowych pojawią się zdarzenia optymistyczne, związane z powstawaniem nowych, często pozytywnych jakości społecznych czy też procesów asymilacyjnych, łagodzących historyczne napięcia. K. Marks zakładał, że konflikt klasowy doprowadzi do powstania nowej formacji społecznej, nazywanej przezeń komunizmem. Z kolei L. Gumplowicz przyjmował, że walka ras zrodzi procesy amalgamacyjne i syngeniczne, polegające na przenikaniu i stapianiu się elementów społeczno-kulturowych grup pozostających w konflikcie. Jak się okazało, te typy refleksji nie wytrzymały konfrontacji z rzeczywistością społeczną drugiej połowy XX i początków XXI wieku. Nie powstał światowy system komunistyczny, a wręcz przeciwnie — unicestwieniu

uległ obóz socjalistyczny, a bunt francuskich przedmieść dowiódł, że w wielu przypadkach trudno mówić o procesach asymilacji czy życzliwego przenikania się kultur. Chodzi tutaj raczej o trwałe i trudno redukowalny konflikt międzyetniczny czy nawet międzyrasowy (mający źródła w długiej historii, od epoki kolonialnej), a nie o wyłonienie się nowej społecznej jakości.

W tym kontekście jako ważny problem analizy podjęliśmy rozważania odnoszące się do tych aspektów rzeczywistości społecznej, w których rodzą się konflikty etniczne. Świadomie pomijamy rozważania dotyczące ogólnych teorii konfliktów społecznych i skupiamy uwagę wyłącznie na konfliktach etnicznych, będących rodzajem socjologicznego rozumienia konfliktu społecznego. Mówiąc inaczej, tekst ma charakter opracowania teoretycznego, a referencje empiryczne stanowią jedynie ilustracje stawianych przez autorów tez o bardziej ogólnym charakterze.

Teoretyczne ramy konfliktu etnicznego

Milton J. Esman w książce *An Introduction to Ethnic Conflict* pisze w sposób jednoznaczny, że konflikty etniczne są konsekwencją etnicznego pluralizmu, kiedy co najmniej dwie społeczności etniczne żyją w jednej politycznej przestrzeni (M.J. Esman, 2008, s. 3). Tymczasem solidne fundamenty teoretycznego wyjaśnienia konfliktów etnicznych zawarł w pracy *Ethnic Groups in Conflict* Donald L. Horowitz, który fenomen konfliktu etnicznego łączy z przyjęciem różnych perspektyw teoretycznych, bazujących na odmiennych założeniach (D.L. Horowitz, 2000, s. 95—141). Badacz odwołuje się więc do teorii pluralizmu kulturowego, który koncentruje się na zderzeniu przeciwstawnych systemów wartości, przyjętych jako fundament aksjonormatywny grupy, do teorii modernizacji i teorii interesu ekonomicznego, ujmujących konflikt jako rezultat zmagania się o zasoby (bogactwo, środki) i ścieżki prowadzące do uzyskania cenionych społecznie wartości. W pluralizmie kulturowym akcentuje się separację i izolację grup, a w teorii modernizacji i ekonomicznego interesu — kontakt i współzawodnictwo (D.L. Horowitz, 2000, s. 139—140). Przesłanki przyjęte w poszczególnych teoriach są różnorodne. Modernizacja i ekonomiczny interes uwypuklają w konflikcie rolę elit. Pluralizm kulturowy zaś zaniedbuje rolę elit, nawet tych, których interesy są zbieżne z celami i aspiracjami całej grupy — i odwrotnie — modernizacja i teorie materialistyczne napotyka trudności w wyjaśnieniu uczestnictwa nieelit w konfliktach etnicznych. Tymczasem dla teorii pluralizmu kulturowego nieelity stanowią esencję każdego konfliktu o podłożu etnicznym.

W definicyjnym ujęciu konflikt etniczny przedstawiono jako kolizję, wynikającą z różnych rodzajów współzawodnictwa na poziomie relacji zarówno międzynarodowych, jak i wewnątrzpaństwowych czy wewnątrzetnicznych. Jest rzeczą naturalną, że studia nad rozwojem społeczności skoncentrowane są przede wszystkim na procesach zmian, będących efektem wzajemnych relacji pomiędzy

zróżnicowanymi grupami. W tym kontekście konflikt etniczny zostaje uchwycony na tle procesu modernizacyjnego, który rodzi konflikt etniczny: od całkowitego odrzucenia przez grupę wszelkich przejawów modernizacji, poprzez częściowe, odporne ich przyjęcie, aż do interpretacji konfliktu etnicznego jako integralnej części procesu modernizacyjnego, w którym dana społeczność uczestniczy (D.L. Horowitz, 2000, s. 96—97).

Karl W. Deutsch uważa, że konflikt etniczny występuje wówczas, gdy zachwiana zostaje proporcja pomiędzy tą częścią społeczeństwa, która akceptuje i sprzyja modernizacji, i tą, która wykazuje postawy desymilacyjne względem modernizacyjnych zmian (K.W. Deutsch, 1961: 494). W związku z tym konflikty etniczne rozpatrywane w aspekcie modernizacji uwzględniają dwie istotne przyczyny, tkwiące u podłoża konfliktu etnicznego. Z jednej strony jest to rola ambitnych i aspirujących do sukcesu elit, z drugiej — zróżnicowane pod względem poziomu modernizacji grupy etniczne, które dążąc do realizacji własnych celów, przyczyniają się do powstawania konfliktów. Fakt, że elity dążące do sukcesu wywołują konflikty, nie wzbudza większych kontrowersji, czego nie można powiedzieć o narzucającym się w tym kontekście pytaniu o wspieranie konfliktów przez jednostki spoza grupy elit (D.L. Horowitz, 2000, s. 100—101). Kontrowersja ta stanowi podłoże krytyki wobec rozpatrywania konfliktu etnicznego w aspekcie modernizacyjnym.

Istotnym podłożem konfliktu etnicznego według D.L. Horowitza jest interes ekonomiczny, który sprowadza się do walki o zasoby i wpływy, co prowadzi przede wszystkim do rywalizacji i współzawodnictwa (D.L. Horowitz, 2000, s. 105—135). W eksplikacji konfliktu etnicznego w aspekcie ekonomicznym przyjęto, że zachodzi związek pomiędzy przynależnością do grupy etnicznej a przynależnością do klasy społecznej. Antagonizm klasowy jest tutaj formą antagonizmu etnicznego — rezultatem skupienia członków danej grupy etnicznej w danej klasie społecznej. Antagonizm etniczny jest refleksem ekonomicznego interesu, skoncentrowanego wokół sprzeczności pomiędzy interesem grup mniejszościowych a interesem grupy dominującej. Grupy mniejszościowe, które wchodzi w konflikt, ulokowane są najczęściej pomiędzy elitą a masami. Przyczyną konfliktu jest dążenie do odmiennych ekonomicznie celów — grupy mniejszościowe dążą do społecznego awansu, a grupa dominująca chce zachować *status quo*. Etniczne zróżnicowanie społeczeństwa dzieli rynek pracy oraz różnicuje jednostki pod względem ekonomicznych kompetencji. Podziały te przebiegają najczęściej wzdłuż linii podziałów etnicznych. Teoria ekonomicznego interesu, która sakralizuje walkę o dobra materialne i w interesie ekonomicznym upatruje głównej determinanty zachowania grupy, pomija wiele innych celów, do których dążą grupy, jak np. prawowite miejsce w społeczeństwie, walka o prestiż grupy, zachowanie kultury i tradycji narodowych (D.L. Horowitz, 2000, s. 105—135).

W teorii pluralizmu kulturowego etniczny konflikt jest często stygmatyzowany jako konflikt kulturowy, gdyż kulturowe zróżnicowanie stanowi istotę grup etnicznych. Ta kulturowa różnorodność jest elementem polityki etnicznych relacji. Dominuje w niej chęć narzucenia, a przynajmniej zachowania elementów własnej kultury w społecznej całości. Społeczeństwo staje się pluralistyczne, gdy

poszczególne grupy próbują dominować nad innymi w wyodrębnionych sekcjach kulturowych społeczeństwa. Podstawowym problemem społeczeństwa o charakterze pluralistycznym jest silna tendencja do dominacji jednej grupy nad innymi. To prowadzi do destabilizacji, która jest rezultatem kolizji (rozbieżności) systemów wartości. Systemów aksjonormatywnych poszczególnych grup nie należy jednak traktować w pełni całościowo (holistycznie), gdyż kolizja jednych wartości, np. moralnych, nie oznacza kolizji wszystkich innych. Do konfliktu na tle rozbieżnych wartości dochodzi wówczas, gdy wartości ważne dla jednej grupy są naruszane lub lekceważone przez członków innej grupy. Konflikt etniczny dotyczy wycinka relacji międzygrupowych i jest uzależniony od stopnia siły odrębności poszczególnych systemów wartości zinternalizowanych przez członków danej grupy etnicznej (D.L. Horowitz, 2000, s. 135—139). Protagonisci przedstawionych podejść teoretycznych pomijają ważne elementy stymulujące konflikty etniczne, takie jak:

- 1) sfera symboliczna,
- 2) wszelkiego rodzaju lęki i niepokoje,
- 3) siła i intensywność konfliktu.

Donald L. Horowitz w swoich rozważaniach o konflikcie etycznym podkreśla ważność czynnika emocjonalnego, odwołując się do różnych nauk, jak antropologia, psychologia, nauki polityczne czy wreszcie socjologia. Autor *Ethnic Groups in Conflict* w swej analizie konfliktu etycznego zwraca uwagę na dwa jego zasadnicze źródła. W pierwszej odsłonie chodzi o sytuację porównania międzygrupowego przez członków grupy etnicznej. Horowitz mówi o „budzącym zawiść porównaniu i dystrybucji grupowych wartości” (D.L. Horowitz, 2000, s. 166) pomiędzy grupami zacofanymi (opóźnionymi) a grupami zaawansowanymi cywilizacyjnie. Jest to porównywanie cech wyraźnie stereotypowych, przypisywanych grupom zacofanym lub zaawansowanym w rozwoju. Grupy opóźnione odczuwają duży dyskomfort w konkurencji z grupami postępowymi przede wszystkim pod względem jednostkowych kwalifikacji. D.L. Horowitz skonstruował listę przymiotników, opisujących i charakteryzujących konkretne grupy. Jak już wspomniano, są to przeważnie cechy stereotypowe, które ciągle są istotne pomimo zauważalnej dynamiki grup. Do cech opisujących społeczności zacofane Horowitz zaliczył m.in. ubóstwo, lenistwo, tradycjonalizm, niską inteligencję jednostek, ale również dumę i zależność. Charakterystyka grup zaawansowanych to bogactwo, sukcesy, bystrość i inteligencja członków, ambicja i parcie do przodu. Są to przede wszystkim cechy przełamywane w biografiami poszczególnych jednostek, ekstrapolowane na obraz całej grupy. Cechy te służą emocjonalnemu konstruowaniu sądów wartościujących na podstawie zestawu cech pozytywnych i negatywnych. Jest to wyraźnie emocjonalny wymiar konfliktu etycznego, preferowany przez autora *Ethnic Groups in Conflict*. Konstrukcja dychotomii cech rodzi przewagę zarówno we współzawodnictwie, edukacji, jak i na rynku ekonomicznym jednych grup nad innymi. Jest to silny element psychologiczny, który *per se* skazuje niektóre grupy na społeczny absenteizm, natomiast grupom zaawansowanym daje przywilej narzucania własnej kultury innym. Pozycja społeczna grupy etnicznej jest zatem rezultatem procesu porównania z pozostałymi grupami na podstawie dychotomii przeciwstawnych

cech, a tym samym jej relacji z innymi grupami w środowisku, w którym egzystuje (D.L. Horowitz, 2000, s. 166—184).

Drugim zasadniczym źródłem konfliktu wskazanym przez Horowitza są „grupowe uprawnienia” (*group entitlement*) (D.L. Horowitz, 2000, s. 185), czyli dążenie jednych grup do dominacji nad innymi. Proces ten towarzyszy najczęściej ważnej zmianie społecznej, by nie powiedzieć transformacji czy wręcz rewolucji. Dążność do uznania własnej grupy jako dominującej jest najczęściej rezultatem polityki dominacji uprawomocnionej w strukturze danego państwa. Sytuacja dominacji konkretnej grupy rodzi niezadowolenie wśród pozostałych, szczególnie jeśli sytuacja społeczno-polityczna sprzyja próbom podejmowania działań na rzecz równości praw i równej partycypacji w dostępie do przywilejów wszystkich grup żyjących w danym środowisku (D.L. Horowitz, 2000, s. 185).

Fundamentalnymi właściwościami (prawowitość) konkretnej zbiorowości etnicznej są zarówno jej właściwości pochodzące z epoki prekolonialnej — jeśli mówimy o państwach, które przeżyły w swej historii okres kolonizacji — czyli uprzednie miejsce w strukturze zawodowej, przekonanie o specjalnej (wyjątkowej) misji, jaką zbiorowość wykonała na danym terytorium, oraz tradycyjne role i zasady, jak również w okresie pokolonialnym sukcesję związaną z objęciem władzy po siłach kolonialnych (D.L. Horowitz, 2000, s. 202—207). W tym kontekście wartości konkretnej grupy etnicznej i jej prawowitość nie są od siebie odseparowane, ale tworzą wspólnie politykę uprawomocnienia (*group legitimacy*) (D.L. Horowitz, 2000, s. 213; P. Wróblewski, 2007, s. 46). Sytuacja ta, zdaniem Horowitza, występuje nie tylko w krajach Afryki czy Azji, ale również w krajach Ameryki Północnej i Europy, gdzie obserwujemy równie wyraziste zjawisko dyskryminacji przedstawicieli różnych grup etnicznych. To na terytorium zarówno współczesnych Stanów Zjednoczonych Ameryki, jak i Kanady toczyła się przez dziesiątki lat walka o dominację wśród zamieszkujących obszar tych krajów grup przybywających początkowo z Europy i kolejno zasiedlających inne kontynenty i kraje. Stąd też w przypadku uprawomocnienia dodatkową i istotną rolę odgrywają czas i siła zakorzenienia danej grupy w strukturach państwowych, szczególnie w odniesieniu do państw i społeczeństw powstałych w wyniku procesów migracyjnych. Im wcześniejszy czas przybycia danej grupy na terytorium powstałych struktur państwowych tym silniejsza i bardziej dominująca pozycja utrwalona polityczną strukturą tego państwa. Sytuacja taka nie jest jednak gwarantem stabilności i stałości utrwalonego porządku, ponieważ zawsze wśród nowo przybyłych może narodzić się chęć dominacji, a co za tym idzie — dążność do zburzenia dotychczasowego *status quo*. Wówczas pojawiają się okoliczności sprzyjające powstaniu konfliktu etnicznego, który czasami może przyjąć bardzo ostrą formę. W tym miejscu należy również wspomnieć sytuację permanentnie występujących konfliktów etnicznych przede wszystkim w krajach afrykańskich, gdzie zwaśnione grupy etniczne zamieszkujące terytorium danego kraju, np. Kenii, Nigerii, Ruandy, nieustannie toczą walki o uznanie przede wszystkim w sferze symbolicznej. Uprawnienia grupowe odnoszą się bowiem do sfery symbolicznej. Wiele grup nie zgadza się na polityczną, kulturową czy ekonomiczną dominację innych, czego wyrazem jest stopniowe dążenie do

zyskiwania w bliższej lub dalszej perspektywie mocnej pozycji społecznej i spychania innych grup na prowincję życia społeczno-politycznego kraju. Wiele grup tkwiących w złotej klatce autonomii (W. Welsch, 2005, s. 58) nie chce walczyć o dominację realną, lecz wyłącznie o uznanie w uniwersalistycznym porządku symbolicznym, gdzie niekwestionowany prymat wiezie język narodowy (etniczny). Ważnymi elementami sfery symbolicznej są nazwy miast i stanów, znajomość hymnu narodowego, jak również pewne elementy tradycji, które nie przystają do otaczającej rzeczywistości, stanowią *conditio sine qua non* kultury etnicznej (narodowej), np. kult krowy (Indie), prawo (czasami jako powinność) do noszenia specyficznego okrycia zewnętrznego, mającego znamiona symbolu, jak chociażby noszenie turbanów przez Sikhów mieszkających w Kanadzie, USA czy w innych niehinduistycznych krajach. Żądanie (wymaganie) uznania — przyznania statusu dla symboli nie tylko występuje w multietnicznej polityce krajów Azji czy Afryki, ale dotyczy także wszystkich zróżnicowanych etnicznie społeczeństw, które faktycznie są otwarte na odmienności kulturowe również w wymiarze symboli.

W teoretycznych analizach przyczyn konfliktów etnicznych autor *Ethnic Groups in Conflict* wskazuje dwa imperatywy. Paradigmat konfliktów etnicznych to uprawnienia zbiorowe, będące pochodną grupowych wartości (język, religia, tradycja), i uprawomocnienia, tkwiące w utrwalonej polityce i społecznej strukturze. Uprawnienia grupowe to dążność do uznania systemu aksjologicznego w sferze symbolicznej. Sakralnym podłożem konfliktu są emocje i sentyment, a stan antagonizmu ma charakter spontaniczny, lecz nie gwałtowny i nie będący refleksem uprawomocnienia. Uprawomocnienie rozumiane jest jako status grupy utrwalony w imię polityki państwa. Jest to instytucjonalny przymus (ograniczenie), stanowiący przyczynę konfliktu prowadzącego do realnej sukcesji. To konflikt wynikający z instytucjonalnego nakazu.

Zdaniem Horowitza, „konflikt nie powstaje w wyniku zróżnicowań i podobieństw grupowych, lecz wypływa z podobnych ocen znaczenia tych różnic, a potem utrwała się w sferze publicznych rytuałów potwierdzeń i przeciwieństw” (P. Wróblewski, 2007, s. 47). Ważnym elementem konfliktogennym jest liczba grup etnicznych i stopień ich wewnętrznego zróżnicowania, tym bardziej że sam Horowitz odnosi swoje teoretyczne ujęcie konfliktów etnicznych do społeczeństw, w których podziały społeczne są bardzo silne (*severly divided societies*) (P. Wróblewski, 2007, s. 47). Jednocześnie rozważania te mogą odgrywać istotną rolę w przewidywaniach pozycji poszczególnych zbiorowości etnicznych. Teoretyczne podejście Horowitza do konfliktu etycznego ma odniesienie przede wszystkim do państw o multietycznym charakterze, które można znaleźć, studiując przeszłość i teraźniejszość nie tylko krajów Azji, Afryki czy Karaibów, ale również krajów Europy Zachodniej i Ameryki Północnej. Równocześnie wskazać można trzy ważne różnice zachodnioeuropejskiej problematyki etnicznej w odniesieniu do etniczności¹

¹ Pojęcie *etniczność* rozumiemy tutaj jako „konstelację pierwotnych wrażliwości, sentymentów i uczuciowych więzi, które uzewnętrzniają się w zachowaniach zarówno świadomych, jak i niekontrolowanych (Z. Boksański i in., red., 1998, s. 193), oraz „jako strukturę etnicznych symboli, powstałych jako przekonania o wspólnym pochodzeniu, przeszłości, wspólnych kulturowych sym-

in toto. Po pierwsze, w krajach Zachodu członkowie grupy etnicznej w większej liczbie identyfikują się z krajem obecnego zamieszkania niż z krajem (grupą) pochodzenia. W krajach niezachodnich identyfikacja etniczna jest najsilniejsza i dominująca. Po drugie, w krajach Azji czy Afryki podziały i debaty polityczne przebiegają wzdłuż linii podziałów etnicznych, w krajach Europy i Ameryki ważną rolę w tych podziałach odgrywa język, przynależność klasowa i religia. Trzecia różnica dotyczy intensywności konfliktów etnicznych i ich charakteru. W Europie Zachodniej konflikty przybierają często formę aktów terrorystycznych (Hiszpania i Baskowie) skierowanych na państwo i jego struktury. Etniczne rozruchy w krajach nieeuropejskich wymierzone są przeciwko osobom i członkom innej, konkretnej grupy etnicznej. Zwykle kończy się to śmiercią i okaleczeniami wielu osób, ale akty te nie są kierowane przeciwko całemu organizmowi państwowemu (D.L. Horowitz, 2000, s. 18—20) — rozruchy na terytorium Ruandy czy Kenii doskonale ilustrują opisaną sytuację. Antagonizmy i waśnie etniczne rozgrywają się na terytoriach odmiennych organizacji państwowych. Można jednak zauważyć, że ich wspólną cechą jest tożsamość etniczna, która w mniejszym lub większym stopniu konstruuje konflikty. Rodzaj identyfikacji, wyodrębniony dzięki afiliacjom kulturowym, powoduje, że mimo różnic w konfiguracjach zjawisk konfliktowych mamy do czynienia z tą samą klasą konfliktów bez względu na fakt mówienia o krajach Afryki, Azji czy Europy i Ameryki (D.L. Horowitz, 2000, s. 21; P. Wróblewski, 2007, s. 47).

Deklaracja autora *Ethnic Groups in Conflict*, lokującego teoretyczne rozważania konfliktu etnicznego w krajach o wysokim stopniu zróżnicowania społecznego, zawęża, ale nie niweluje ich zastosowania do krajów, w których poziom tego zróżnicowania jest mniej wyraźny. Jest to bez wątpienia ważne ograniczenie, ale niemarginalizujące wypracowanych przez Horowitza paradygmatycznych ujęć teoretycznych.

Etniczna różnorodność w konfliktowym kontekście

Etniczne zróżnicowanie współczesnych społeczeństw to problem najczęściej rozpatrywany w kontekście konfliktowego modelu społeczeństwa, który analizuje przede wszystkim relacje pomiędzy zróżnicowanymi etnicznie grupami skupionymi w określonej przestrzeni państwowej. Trzeba zaznaczyć, że konflikty, także etniczne, mogą zachodzić pomiędzy całymi organizmami państwowymi, jak również w społecznościach lokalnych czy regionalnych (F.W. Boal, 2001, s. 4801—4802). Konflikt etniczny może przyjąć formę konfliktu zewnętrznego, przebiegającego wzdłuż granic całości narodowych, lub wewnętrznego, lokujące-

bolach, które wyodrębniają daną klasę ludzi z pluralistycznego społeczeństwa i są podstawą ich etnicznej tożsamości” (zob. A. Śliz, 2001, s. 43).

go się w strukturach całości politycznych o wieloetnicznym podłożu. Aktorami antagonistycznych relacji są wówczas mniejszości etniczne (K. Kwaśniewski, 1994). Konfliktowy model państwa wieloetnicznego nie wyklucza modelu interakcji kultur właściwego grupom etnicznym w społeczeństwie pluralistycznym, który opiera się w najwyższym stopniu na socjologii humanistycznej. Jest to wersja teorii działań społecznych Floriana Znanieckiego, Williama I. Thomasa i Roberta M. MacIvera, która akcentuje potrzebę „przyjęcia ludzkich wartości i działań za fakty w taki sposób, w jaki przyjmują je same podmioty działające” (F. Znaniecki, 1968, rozdz. VIII; J.J. Smolicz, 1990, s. 39). Kultura grupy etnicznej, która funkcjonuje w świadomości jej członków, staje się cenną własnością bez względu na to, czy jednostki bądź grupy uznają ją w danej chwili za użyteczną dla siebie czy też nie. Równocześnie przez pryzmat podstawowych wartości własnej grupy etnicznej jednostki postrzegają otaczający je świat i swoje w nim miejsce (J.J. Smolicz, 1990, s. 47—50). Taka perspektywa pozwala na zrozumienie zarówno własnego dziedzictwa kulturowego — *ethnos*, jak i wartości oraz tradycji otaczającego świata. Stopień uświadomienia sobie przez jednostki i grupy własnej kulturowej odrębności i tożsamości prowadzi do wzmocnienia integracji wewnątrzgrupowej, a co za tym idzie, silnej motywacji w kierunku obrony własnego, spektakularnego istnienia.

Specyfika konfliktu etnicznego jako konfliktu społecznego w niewielkim stopniu mówi o teorii i egzemplifikacji empirycznej samego konfliktu. Dlatego powszechne jest przekonanie, że „etniczny charakter konfliktu oznacza tylko to, że konflikt społeczny ma w danym przypadku etniczne przyczyny, względnie jest toczony przez etniczne podmioty, a nie to, że ma on jakiś odrębny charakter. Teza ta nie jest jednak *expressis verbis* wypowiedziana” (K. Kwaśniewski, 1994). Konflikt etniczny pozostaje zatem odmianą konfliktu społecznego, chociaż w zgodzie ze specyfiką podmiotu przyjmuje jako podstawową wartość dysharmonii społecznej obronę etnicznej tożsamości, jak również grupowego interesu. Ponadto konflikt ma tym bardziej charakter etniczny, im bardziej dotyczy strony *per saldo* w starciu słabszej, której chodzi o zachowanie tożsamości i kulturowego istnienia, gdyż stronie silniejszej zależy na odniesieniu konkretnej korzyści, a nie zniszczeniu cudzej tożsamości. Konflikt można uznać za bardziej etniczny również wówczas, gdy „nie ma on charakteru antagonistycznego, to jest dąży tylko do zachowania i ugruntowania własnej tożsamości, ale bez całkowitego wyeliminowania przeciwnika [...] zbliża się do granicy dysfunkcjonalności, gdy strona posuwa się w obronie swojej tożsamości aż do granic samozagłady” (K. Kwaśniewski, 1994). Źródłem i podłożem takiego ujęcia konfliktu etnicznego jest obrona tożsamości etnicznej, a sam konflikt ma charakter bardziej utajony (latentny) niż otwarty. Jest to rezultat subiektywnej definicji grupy etnicznej (narodowej) (K. Kwaśniewski, 1994). Konflikt etniczny jako szczególny rodzaj konfliktu społecznego może być rozpatrywany z uwagi na poziomy teoretycznej interpretacji:

- 1) strukturalnej — wykluczanie niektórych celów grupowych ze względu na ograniczony zasób pożądaných dóbr, np. sporne terytorium,
- 2) behawioralnej — uwypuklenie przeciwstawnych działań podejmowanych przez zaangażowane w konflikt podmioty,

3) psychologicznej — uczucia i emocje, wywołujące antagonizmy, np. uprzedzenia, stereotypy (S. Wojciechowski, 2002, s. 87—99).

Ta trójdzielność konfliktu potwierdza jego złożoność. Konflikt etniczny może być bowiem rezultatem postrzegania wzajemnych relacji, które tworzą błędny obraz rzeczywistości, może być konfliktem wartości opartym na zróżnicowanym systemie aksjonormatywnym, a także konfliktem interesów, wynikającym z różnego stopnia dostępności do określonych dóbr. Konflikt etniczny można zatem traktować jako szczególny przypadek konfliktu społecznego, w którym „niezależnie od charakteru jego przyczyn — stronami są grupy etniczne względnie narody, a także większości i mniejszości narodowe (etniczne) w społeczeństwach wieloetnicznych i wielonarodowych, kryterium przynależności etnicznej (narodowej) postrzegane jest natomiast jako główny element opozycji międzygrupowej” (P. Kraszewski, K. Wawrach, 1996, s. 106).

Victor-Yves Ghebali wyraża pogląd, że konflikt etniczny obejmuje trzy kategorie: „1. konflikt społeczny mający miejsce między dwiema społecznościami etnicznymi w ramach szerszego państwa wielonarodowego, w którym rząd centralny jest tylko zaangażowany jako rozjemca, 2. wojna domowa prowadzona w celu zapobieżenia secesji przez mniejszość narodową i przyłączenia zamieszkaną przez nią części terytorium do państwa, w którym żyje większość podzielonego narodu, 3. międzyetniczna wojna domowa zaostrzona przez interwencje strony trzeciej (zazwyczaj przez państwo macierzyste dla ludności stanowiącej irredentę), występującej w obronie swoich pobratymców lub z innych powodów (np. geopolitycznych czy ideologicznych)” (S. Wojciechowski, 2002, s. 87—99). W zgodzie z tematyką prezentowanego artykułu istotna pozostaje pierwsza kategoria konfliktu etnicznego zaprezentowana przez V.-Y. Ghebali.

Źródła konfliktu etnicznego — próba uogólnienia

Najwyższą troską grup etnicznych jest trwałość wzorców życia społeczności zarówno w aspekcie holistycznym, jak i w odniesieniu do biografii poszczególnych jednostek. Warunkiem tego jest wysoka świadomość własnego dziedzictwa kulturowego członków grupy uzyskana bądź to w rezultacie wewnątrzgrupowej transmisji kultury, bądź w wyniku konfrontacji ze światem zewnętrznym. Nie wyklucza to prowadzenia przez poszczególne grupy etniczne własnej polityki zewnętrznej, mającej na celu zdobycie i utrwalenie pożądanego pozycji w otaczających je strukturach społecznych, co prowadzi do sytuacji konfliktogennych z powodu sprzecznych interesów. Wygenerowany w ten sposób „konflikt etniczny to jeden z typów stosunków występujących między mniej lub bardziej spójnymi zbiorowościami społecznymi, należącymi do jakiegoś szerszego układu kulturowego” (J. Mucha, 2005, s. 95). Zaprezentowane ujęcie uświadamia jeden z najważniejszych czynników brzegowych konfliktu etnicznego, sprowadzającego się do konieczno-

ści wystąpienia w jednym układzie kulturowym antagonistycznych wobec siebie całości społecznych. W tym układzie Janusz Mucha podkreśla, że przedmiotem konfliktu etnicznego nie jest tożsamość etniczna, ale zbiorowe dobra o pierwotnie pozaetnicznym charakterze (J. Mucha, 2005: 96). Zaliczyć do nich można terytorium, dostęp do pracy, edukacji, środków ekonomicznych czy w końcu władzy. Tożsamość etniczna może w tym układzie odgrywać rolę czynnika wzmagającego intensywność konfliktu. W podobnym duchu definiuje konflikt etniczny Robin M. Williams, który zwraca uwagę na fakt, że konflikt etniczny może zachodzić w sytuacji, kiedy dwie grupy etniczne walczą o kontrolę nad zasobami, których wielkość jest ograniczona. Grupy mają charakter etniczny, natomiast przedmiot sporu nie. Zdaniem Williamsa, wiele konfliktów etnicznych dotyczy dóbr o cechach nieetnicznych, natomiast „autentyczne »konflikty tożsamości« mają sztywne i wyraźne granice, a przedmioty współzawodnictwa mają cechy kulturowe” (R.M. Williams, 2001, T. 7). Odniesienie to lokuje konflikt etniczny jako rezultat troski grup o etnicznym rodowodzie o dostęp do określonych i ograniczonych dóbr, zasobów społecznych. Grupy podejmują walkę o realizację własnych interesów, a tożsamość kulturowa towarzyszy im jako czynnik wzmacniający siłę i wewnętrzną spójność. Tożsamość kulturowa grup etnicznych i troska o grupowy interes są permanentnym elementem tematykacji każdego konfliktu etnicznego. Różnica polega wyłącznie na sile akcentu. Przypisywana rola owej tożsamości raz ma charakter wyłącznie wzmacniający konflikt, innym razem jest jego fundamentem i dominantą. W takiej opcji konflikt etniczny umieszcza Krzysztof Kwaśniewski, który twierdzi, że „za konflikt *sensu stricto* etniczny uznać można taki ostateczny gwałtowny rezultat opozycji międzygrupowej, którego stronami są narody (grupy etniczne) i w którym bardziej niż o posiadanie, władzę lub informację chodzi o tożsamość kulturową i etniczną stron” (K. Kwaśniewski, 1994, s. 52). W podobnym duchu przedstawia konflikt etniczny Sławoj Szykiewicz, pisząc, że jego przedmiotem jest „stosunek do wartości stanowiących o tożsamości kulturowej (*Konferencja interdyscyplinarna...*, 1995, s. 226—227). Uwypuklenie bądź to interesów grupowych, bądź obrony tożsamości jako *conditio sine qua non* konfliktu etnicznego potwierdza jego wieloaspektowość i wielowymiarowość, jak również wszechobecność. W rzeczywistości obrona interesu grupy i jej tożsamości są względem siebie komplementarne i występują w każdym konflikcie, chociaż z różnym nasileniem.

Janusz Mucha przypisuje konfliktom etnicznym wspólne elementy, w których najważniejsze jest to, że dotyczą one dóbr zbiorowych, a nie indywidualnych, a dobra zbiorowe nie dadzą się — w świadomości etników — podzielić. Konflikty etniczne nigdy nie występują w czystej formie, lecz tylko jako zjawiska kulturowe, a ich siła jest wprost proporcjonalna do odczuwanego przez członków grupy upośledzenia. Konflikty etniczne — zdaniem autora *Konfliktu i społeczeństwa* — pojawiają się wśród społeczności, „gdzie znajduje się jakaś grupa, która uważa swą własną kulturę za pozytywnie wyróżnioną lub nawet jedyną właściwą, a kultury innych grup traktuje jako gorsze”, lub „gdzie jedna grupa kulturowa nie życzy sobie wcale obecności innych grup kulturowych na terenie, do którego rości sobie pretensje” (J. Mucha, 1996, s. 33—34). Konflikt w znaczeniu behawioral-

nym występuje wówczas, gdy grupy przejawiające wymienione cechy podejmują działania dyskryminujące inne grupy, które z kolei stawiają tej dyskryminacji opór. Ważny jest również fakt, że „aspiracje kulturowe grup mogą być realizowane przede wszystkim wtedy, gdy grupy te dysponują władzą” (J. Mucha, 2005, s. 99). Aspekt polityczny jest zatem silnie akcentowany w kontekście konfliktu etnicznego, wikłając w nie państwo, które staje się ich ważnym animatorem. Polityka państwa może bowiem albo sprzyjać jednej ze stron konfliktu, albo zmuszać do wprowadzenia pewnych mechanizmów regulujących stosunki etniczne. Polityka etniczna państwa staje się zatem swego rodzaju katalizatorem i zewnętrznym regulatorem procesów społecznych, który raz mobilizuje grupy etniczne, innym razem demobilizuje instytucje i grupy etniczne (J. Mucha, 1996, s. 34). Trafnie ujmuje to Cynthia Enloe: „Mobilizacja grup etnicznych [...] prawie nigdy nie pojawia się bez jakiegoś istotnego bodźca zewnętrznego. Działania władz państwowych dostarczają często takiego koniecznego bodźca. Czasami jest on intencjonalny, na ogół jednak jest nieintencjonalny lub nawet sprzeczny z zamierzeniami państwa” (J. Mucha, 1996, s. 34—35). Kolejny raz podkreślić zatem należy rolę państwa, którego władze w dużej mierze świadomie lub nieświadomie mogą generować antagonistyczne nastawienie do siebie grup etnicznych, jak również nieufność tych grup do struktur państwowych. Polityka państwa polega nade wszystko na równomiernej dystrybucji praw ekonomicznych, politycznych, kulturowych i społecznych w stosunku do zróżnicowanych kulturowo i etnicznie grup, będących podłożem struktur konkretnego organizmu państwowego. Silne państwo zarówno sprzyja idei wielokulturowości w kwestii równej dostępności do wszelkich dóbr w życiu publicznym, jak i jest w stanie przełamywać czy osłabiać hegemonię dużych grup w ramach mechanizmów rynkowych: „[...] silne państwo to efektywny i dobrze zorganizowany dystrybutor. Gwarantując dostępność dóbr lub kontrolując sposób ich reglamentacji, w przypadku niewystarczających zasobów, wymusza współpracę lub choćby tylko współuczestnictwo tych, którzy chcą brać udział w grze” (B. Szklarski, 1999, s. 74). Silne państwo staje się zatem gwarantem *status quo* społeczeństwa zróżnicowanego etnicznie i kulturowo. *A contrario*, słabe państwo nie panuje nad podziałem dóbr, rodzi separatyzm i sprawia, że „grupy społeczne w sposób żywiołowy, czasem nie stroniąc od przemocy, dążą do zagwarantowania sobie dostępności dóbr i usług, w ich mniemaniu koniecznych do godnego przetrwania [...], antagonistyczny model rywalizacji politycznej nasila się szczególnie w sytuacji, gdy ilość dóbr jest ograniczona i nie można ich pozyskać z innego źródła” (L. Thurow, 1980, s. 12—13, 184; B. Szklarski, 1999, s. 74). Silne struktury państwa jawią się zatem w przestrzeni wielokulturowego społeczeństwa jako współczesny *demiurg*.

Globalny i uniwersalistyczny dzisiaj świat skutecznie osłabia struktury państwowe, a same konflikty etniczne stają się coraz bardziej złożone. Świadczą o tym liczne konflikty etniczne na terytorium współczesnej Europy — na Bałkanach, w Rosji. Jest to w najwyższym stopniu związane z tym, że obecnie — w sytuacji coraz większego umiędzynarodowienia stosunków międzypaństwowych — kwestia jedności władzy wewnątrzpaństwowej zaczyna tracić na znaczeniu, a to

z kolei budzi coraz powszechniejsze dążenie do samodzielności grup etnicznych (T. Jerzak, 2012).

Pola konfliktu etnicznego

Clause Offe analizując nową politykę etniczną Europy konstruuje mapę pola konfliktu etnicznego. Jako pierwsze kryterium przyjmuje charakter ilościowy. Są to liczbowe aspekty grup mniejszościowych bądź większościowych, które inicjują konflikt. W odniesieniu do jednostek terytorialnych zachodzi duże prawdopodobieństwo, że grupy większościowe w jednych układach stają się mniejszościowymi i odwrotnie. Do większościowego konfliktu etnicznego dochodzi wówczas, gdy obywatele jakiegoś państwa narodowego żywią wrogie uczucia i podejmują wrogie działania wobec mniejszości, której nie musi cechować wspólna tożsamość etniczna (C. Offe, 1999, s. 67). Jest to wyraz ksenofobicznej polityki etnicznej, prowadzonej przez niektóre populistyczne partie krajów europejskich (Niemcy, Francja) czy przez skrajną polską prawicę. Możliwy jest również konflikt z określoną mniejszością etniczną, która czuje się dyskryminowana przez większość. Etniczna większość uświadamia sobie charakter tej mniejszości dopiero w czasie trwania konfliktu. W historii konfliktów etnicznych spotykamy również takie, w których stronami są zbliżone liczbowo względem siebie grupy etniczne. Te osobliwe przypadki nie zaburzają ogólnego, najbardziej rozpowszechnionego i klarownego schematu występowania większości przeciwko mniejszościom (C. Offe, 1999, s. 67—68).

Drugim kryterium przyjętym przez C. Offe w budowaniu mapy konfliktów etnicznych jest kryterium cech jakościowych grup zaangażowanych w konflikt, które może mieć „charakter bezwzględny — jedna grupa jest bogatsza od drugiej, lub relacyjny — jedna grupa uważa się za lepszą od drugiej albo [jest] przez nią wykorzystywana, co może wywołać oburzenie i resentymenty tej strony, która czuje się traktowana niesprawiedliwie” (C. Offe, 1999, s. 68). Zewnętrznemu obserwatorowi często trudno określić przedmiot konfliktu, którym jest uchwytany przywilej, realna lub potencjalna groźba upośledzenia w stosunkach międzyetnicznych, zaszłości historyczne bądź paranoiczne urojenia. Nie eliminuje to jednak konfliktu będącego rezultatem widocznej bezwzględnej różnicy pomiędzy grupami etnicznymi, np. wynikającej z pozycji ekonomicznej. Groźba takiego konfliktu maleje wraz z rosnącą liczbą grup etnicznych tworzących dane struktury państwowe. Rezultaty konfliktów jakościowych są często dalekie od oczekiwań grupy inicjującej konflikt, a koszty wyraźnie przewyższają korzyści (C. Offe, 1999, s. 68—69).

Trzecim kryterium analitycznego podejścia do konfliktu etnicznego jest kryterium motywacyjne. Jest to wykorzystanie autentycznych uczuć przynależnych tożsamości etnicznej bądź strategiczne wykorzystanie etnicznych symboli.

W nowoczesnym państwie (rządy prawa, demokracja, opiekuńczość, naród),

którego struktury i instytucje nie są odporne na ich strategiczne traktowanie, grupy etniczne, promując własne interesy o małej szansie realizacji, odwołują się do tożsamości etnicznej jako motywu swojego działania. Wykorzystują niekiedy w tym duchu etniczną symbolikę. Grupy, które dbają wyłącznie o swoją tożsamość etniczną i silną wspólnotowość, w większym lub mniejszym stopniu marginalizują się przez świadomy izolacjonizm w obrębie szerszego społeczeństwa. Konflikt etniczny może wybuchnąć w imię obrony zasług i etnicznej wspólnotowości bądź w imię strategii rozwijanej na podstawie dystrybucji dóbr i przywilejów (C. Offe, 1999, s. 74).

Trzy kryteria warunkujące konflikt etniczny uświadamiają permanentność zagrożeń dla *status quo* państw i społeczeństw, których struktury są w mniejszym lub większym stopniu etnicznie zróżnicowane. Rozmaitość warunków będących realnym bądź potencjalnym źródłem etnicznych antagonizmów wymaga od struktur państwowych szczególnej uwagi i delikatności w kwestiach ustawodawczych, jak i wrażliwości na potrzeby oraz wszelkie przejawy dyskryminacji w odniesieniu do grup mniejszościowych. Racjonalność zaangażowania się jednostek i grup w sytuację konfliktową wynika bowiem albo z zamierzonych skutków działania podjętego z intencją perspektywicznego osiągnięcia istotnego celu, albo z komunitaryzmu, który prowadzi do czystości grup etnicznych na wzór indywidualnej wolności. Wszelkie projekty zmniejszenia groźby wybuchu konfliktów na tle etnicznym, chociaż im nie zapobiegną w sposób jednoznaczny i kategoryczny, to w znacznym stopniu stabilizują ład ekonomiczny, polityczny i społeczno-kulturowy wieloetnicznego państwa.

Gdzie powstaje konflikt etniczny? Etiologia konfliktu

Sytuacja konfliktu etnicznego wymaga warunków brzegowych, czyli występowania na określonym terytorium zróżnicowanych kulturowo i etnicznie grup, które mają sprzeczne interesy prowadzące do konfliktów międzygrupowych wykazujących właściwą sobie dynamikę. W klasycznym rozumieniu konflikt etniczny przebiega na linii większość — mniejszość. Przyjęcie tak jednostronnej perspektywy lokuje konflikty etniczne wyłącznie w państwach wieloetnicznych, gdzie występuje grupa dominująca, np. w krajach Europy czy Stanach Zjednoczonych Ameryki. Tym samym wyklucza federacje, które opierają się na kryterium etnicznym, takie jak Kanada czy Szwajcaria (J. Mucha, 2005, s. 30). Wydaje się jednak, że kraje te są na równi nękane antagonizmami międzyetnicznymi, gdyż we współczesnym świecie, sytuacje konfliktowe coraz częściej występują na styku co najmniej dwóch grup mniejszościowych. „Nowa imigracja”², będąca rezultatem

² Przez pojęcie „nowa imigracja” rozumiemy grupy imigrantów z krajów Trzeciego Świata, którzy coraz liczniej przybywają m.in. na terytorium np. Kanady i wykazują postawę roszczeniową w stosunku do rządu i państwa kanadyjskiego.

procesu globalizacji, coraz głośniejszy i wyraźniejszy upomina się o dostęp do wszelkich dóbr i przywilejów w granicach nowego organizmu państwowego, co sprzyja narastaniu sprzecznych interesów poszczególnych grup etnicznych. Zróżnicowane systemy państwowe stwarzają specyficzne i odmienne konteksty sytuacji konfliktu etnicznego. Charakter i struktury społeczeństwa przyjmującego imigrantów wyznaczają trzy perspektywiczne przypadki konstytuowania się takiego konfliktu (A. Posern-Zieliński, 1996, s. 45—48).

Pierwszy przypadek występuje wówczas, gdy imigranci osiedlają się na terytorium monokulturowego kraju. Potencjalny konflikt etniczny będzie przebiegał na linii imigranci — społeczeństwo przyjmujące. To przykład klasycznego konfliktu etnicznego, który najczęściej towarzyszy ludzkości.

Drugi przypadek odnosi się do państw, które ukształtowały się w wyniku procesu migracyjnego, tak jak Stany Zjednoczone Ameryki czy Kanada, i wykazują pluralistyczny system kultury. W obrębie tak powstałych struktur państwowych konflikty etniczne pojawiają się w różnych kontekstach, np. konflikt pomiędzy ciągle konstytuującym się głównym nurtem narodo-państwowym a nowoprzybyłymi imigrantami, którzy nie internalizują żadnych ustalonych reguł współżycia społecznego, konflikt pomiędzy poszczególnymi grupami etnicznymi o dostęp do rozmaitych przywilejów oraz konflikt pomiędzy specyficznym blokiem etników osiadłych i zakorzenionych w danej przestrzeni a nowymi imigrantami, którzy tej oswojonej przestrzeni chcą ich pozbawić. Polityka państwa w odniesieniu do mniejszości etnicznych z jednej strony uwypukla pewne warunki do zaistnienia określonego rodzaju konfliktu, z drugiej zaś minimalizuje lub zupełnie eliminuje inne. Rozpoczęta w latach 70. ubiegłego wieku polityka multikulturalizmu (Kanada, Australia), a w latach 50. próba realizacji koncepcji „pluralizmu kulturowego” w Stanach Zjednoczonych (utrzymanie odrębnych tożsamości kulturowych poszczególnych grup etnicznych przy jednoczesnej integracji ich członków z ogólnoamerykańską wspólnotą polityczną) wydawały się wspaniałymi formami współżycia społecznego w społeczeństwach o imigracyjnym rodowodzie. Były one zgodne nie tylko z ogólną tendencją do rozszerzania praw i swobód jednostek czy grup dotąd dyskryminowanych, ale pozwalających rozładować napięcia i konflikty w zróżnicowanych etnicznie społeczeństwach. W rzeczywistości okazało się, że model multikulturalizmu zamiast likwidować negatywne zjawiska wywodzące się ze zróżnicowanego etnicznie podłoża społecznego, prowadzi częściowo do izolacjonizmu przez wsparcie etnicznej odmienności. Mniejsze wątpliwości budzi polityka pluralizmu kulturowego, który sprzyja zróżnicowanej integracji (M. Nalewajko, 2003, s. 177). Wprowadzanie modeli współżycia w państwach wieloetnicznych mogą hamować pewne napięcia, ale zgodnie z tym, co pisze Ryszard Zięba, konflikty etniczne można powstrzymać, choć nie można ich całkowicie „wygasić” (R. Zięba, 2000, s. 36—38). Przyczynia się do tego przede wszystkim bliskość antagonistycznych grup, powodująca wysokie ryzyko ich wznowienia.

Trzeci przypadek to konflikt etniczny uwidaczniany w państwach wieloetnicznych, w których dochodzi do intensywnych migracji ludności wywodzącej

się z różnych grup narodowych. Występuje wówczas konflikt pomiędzy rdzenną ludnością danego terytorium a przybyszami.

Wielość sytuacji sprzyjających powstaniu i intensywności konfliktu etnicznego, sytuacji najczęściej społecznie niepożądanych, każe zastanowić się nad ograniczającymi je mechanizmami. Mechanizmy te muszą być ułożone zarówno po stronie grup etnicznych, jak i państwa, w którego granicach grupy te egzystują. Z jednej strony imigranci powinni zaakceptować podstawy współżycia społecznego ukonstytuowane w granicach kraju przyjmującego, wykazywać postawę relatywizmu kulturowego w stosunku zarówno do innych grup etnicznych, jak i do społeczeństwa dominującego. Ponadto ważna wydaje się próba znalezienia pewnej niszy ekonomicznej, w której nowi imigranci w bezkonfliktowych warunkach będą mogli realizować swoje zawodowe i życiowe cele. Z drugiej strony polityka państwa winna sprzyjać zwiększaniu tolerancji wobec wszelkiej inności przez systemy edukacji, działalność kulturową oraz w miarę możliwości stwarzanie równych szans rozwoju dla przedstawicieli różnych grup mniejszościowych. To trudne wyzwania, ale możliwe do spełnienia. To nie utopia, ale realne szanse ograniczenia sytuacji konfliktogennych w zróżnicowanych etnicznie systemach państwowych i społecznych. Pozytywnemu efektowi podjęcia wskazanych wysiłków na rzecz zgodnego współistnienia sprzyja dodatkowo mniejszy dystans kulturowy pomiędzy grupami, jak również polityka kulturowego i politycznego pluralizmu.

Konflikt czy dialog? Oto jest pytanie

W zróżnicowanej etnicznie przestrzeni społecznej konflikt jest zjawiskiem wręcz naturalnym, pozwalającym także na drogę kompromisu i pokojowego współistnienia wszystkich grup o kulturowo odmiennej konstytucji. Różne kultury mają bowiem pewne wspólne wartości i normy, ale trzeba je dostrzec i zrozumieć. Współczesna rewolucja migracyjna miesza różne kultury, których fundamentem trwania w jednym organizmie państwowym jest wspólnota aksjonormatywna. Globalizacja i migracja przekształcają również pojęcie grupy etnicznej i etniczności (A. Appadurai, 2005). Interakcja pomiędzy nośnikami rozmaitych systemów idei kulturowych zbliża je do siebie i zwiększa poziom wzajemnego zrozumienia. Wymiana we współczesnym świecie jest koniecznością, która wyrasta z poznawania się i przenikania elementów kultur, a przenikanie to nie wymaga już bezpośredniego kontaktu, lecz odbywa się również za pośrednictwem globalnych środków przekazu. Przekaz elektroniczny i masowe migracje naznaczają dzisiejszy świat nie jako nowe siły techniczne, ale jako siły, które pobudzają pracę wyobraźni (A. Appadurai, 2005, s. 11). Media elektroniczne nie tylko zmieniają media tradycyjne, ale przekształcają też obszar masowego przekazu, oferując nowe zasoby i nowe dziedziny służące konstruowaniu wyobrażonych tożsamości i wyobrażonych światów (A. Appa-

durai, 2005, s. 10) przez przybliżanie kulturowo zróżnicowanych przestrzeni. We współczesnym świecie kontakt z kulturową odmiennością nie wzbudza lęku, gdyż wcześniej kulturę tę możemy poznać w kontakcie zarówno bezpośrednim, jak i pośrednim, i chociaż trochę zrozumieć. Dlatego dzisiejsze zróżnicowanie etniczne, którego fundamentem jest odmiennosc kulturowa poszczególnych grup etnicznych, to nie konflikt, ale coraz bardziej wyraźne przenikanie się wzajemne kultur, które są bogactwem wielu państwowych organizmów i przyczyniają się do ich rozwoju zarówno w sensie pragmatycznym, jak i symbolicznym.

Literatura

- Appadurai A., 2005: *Nowoczesność bez granic. Kulturowe wymiary globalizacji*. Tłum. Z. Pucek. Kraków: Wydawnictwo Universitas.
- Boal F.W., 2001: *Ethnic Conflict*. In: N.J. Smelser, ed.: *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*. T. 7. Oxford: Elsevier Science.
- Bokszański Z. i in., red., 1998: *Encyklopedia socjologii*. T. 1. Warszawa: Oficyna Wydawnicza.
- Deutsch K.W., 1961: *Social Mobilization and Political Development*. "American Political Science Review", No 55 (Sept.).
- Enloe C.: *The Growth of the State and Ethnic Mobilization. The American Experience*. "Ethnic and Racial Studies", Vol. 23, No 2.
- Esman M.J., 2008: *An Introduction to Ethnic Conflict*. Cambridge-Malden: Polity Press.
- Horowitz D.L., 2000: *Ethnic Groups in Conflict*. Second Edition. Berkeley—Los Angeles—London: University of California Press.
- Konferencja interdyscyplinarna „Konflikty etniczne”*. „Sprawy Narodowościowe” 1995, z. 2.
- Kraszewski P., Wawrach K., 1996: *Zjawisko konfliktów etnicznych w pracach Zakładu Badań Narodowościowych PAN w Poznaniu*. W: I. Kabzińska-Stawarz, S. Szymkiewicz, red.: *Konflikty etniczne. Źródła — typy — sposoby rozstrzygania*. „Biblioteka Etnografii Polskiej”, nr 51. Warszawa.
- Kwaśniewski K., 1994: *Konflikt etniczny*. „Sprawy Narodowościowe”, z. 1.
- Mucha J., 1996: *Konflikt etniczny jako typ konfliktu społecznego*. W: I. Kabzińska-Stawarz, S. Szymkiewicz, red.: *Konflikty etniczne. Źródła — typy — sposoby rozstrzygania*. „Biblioteka Etnografii Polskiej”, nr 51. Warszawa.
- Mucha J., 2005: *Oblicza etniczności. Studia teoretyczne i empiryczne*. Kraków: NOMOS.
- Nalewajko M., 2003: *Spoleczeństwa narodowe czy wielokulturowe? Spory o teorie i kształt rzeczywistości na marginesie społeczeństwa wieloetnicznego G. Sartoriego*. „Dzieje Najnowsze”, nr 2.
- Offe C., 1999: *Drogi transformacji. Doświadczenie wschodnioeuropejskie i wschodnioniemieckie*. Warszawa—Kraków: PWN.
- Posern-Zieliński A., 1996: *Konflikt etniczny w sytuacji imigracyjnej*. W: I. Kabzińska-Stawarz, S. Szymkiewicz, red.: *Konflikty etniczne. Źródła — typy — sposoby rozstrzygania*. „Biblioteka Etnografii Polskiej”, nr 51. Warszawa.

- Smolicz J.J., 1990: *Kultura i nauczanie w społeczeństwie wieloetnicznym*. Warszawa: PWN.
- Szklarski B., 1999: *Od idei do ideologii — polityczny wymiar wielokulturowości we współczesnej Ameryce*. „Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa”, z. 14—15.
- Śliz A., 2001: *Polska Bratnia Pomoc — Polish Assistance, Inc. Socjologiczne studium monograficzne*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Śliz A., 2009: *Wielokulturowość: iluzje czy rzeczywistość? Socjologiczne studium przypadku na przykładzie Kongresu Polonii Kanadyjskiej*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Thurow L., 1980: *Zero-Sum Society Distribution and the Possibilities of Economic Change*. New York: Basic Books.
- Welsch W., 2005: *Estetyka poza estetyką*. Kraków: Wydawnictwo Universitas.
- Williams R.M.: *Ethnic Conflicts*. In: N.J. Smelser, ed.: *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*. T. 7. Oxford: Elsevier Science.
- Wojciechowski S., 2002: *Konflikt etniczny jako forma konfliktu społecznego*. „Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa”, z. 20.
- Wróblewski P., 2007: *Mobilizacja i konflikt etniczny. Miejsca święte mniejszości narodowych w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper.
- Zięba R., 2000: *Europejska tożsamość bezpieczeństwa i obrony. Koncepcja — struktura — funkcjonowanie*. Warszawa: „Scholar”.
- Znaniecki F., 1968: *The Method of Sociology*. New York.

Źródła internetowe

Jerzak T.: *Separatyzm i terroryzm o podłożu etnicznym w Europie Zachodniej*, www.psz.pl/content/view/1132/ (data dostępu: 31 marca 2012).